

ГЛОВО

№ 4 (73), липень – серпень 2019 р.

“Гетьманської столиці”

Газета Національного історико-культурного заповідника “Гетьманська столиця”

ЮВІЛЕЙ ПАЛАЦУ КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО

**Юлія
ФУРСОВА**

завідувач відділу
«Палац гетьмана
Кирила Розумовського»
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Відреставрований та відкритий для відвідування палац гетьмана України Кирила Розумовського є прикладом повернення із забуття не лише пам'ятки архітектури, а й цілої епохи та переконливим свідченням відродження історії нашої держави.

22 серпня 2009 р. стало знаменним для жителів Батурина та України, адже після довготривалої реставрації 2003–2008 рр., яка здійснювалась за ініціативи Президента України Віктора Ющенка та благодійної участі українських меценатів, гетьманський палац гостинно відчинив свої двері для кожного бажаного.

Пройдені 10 років засвідчили Україні й світові, що зусилля, спрямовані на реставрацію та відкриття палацу, були не марними, і сьогодні палац є гідний свого власника гетьмана Кирила Розумовського та гетьманського Батурина. Це унікальне і цікаве місце з надзвичайними історіями та легендами, він радує відвідувачів прекрасним архітектурним стилем, вишуканим парковим ландшафтом, цікавою екскурсією. Гетьманський палац є своєрідним символом Батурина, важливим туристичним об'єктом України, осередком проведення різноманітних культурно-мистецьких заходів, центром популяризації історії Гетьманщини.

Плідна та багатогранна активна діяльність працівників НІКЗ «Гетьманська столиця» та небаждужих до історії людей стали запорукою створення та подальшого формування музейної експозиції у гетьманському палаці. Колектив постійно працює над створенням нових виставок, головною метою яких є розкриття важливості періоду Гетьманщини, правдивого висвітлення визначних діячів нашої історії та ролі гетьманського Батурина в історії України. Сьогодні експозиція палацу занурює в атмосферу періоду Гетьманщини, розповідає про тих видатних діячів нашої історії, які доклали великих зусиль та навіть поклали свої життя, заради створення незалежної Української держави.

Завдяки кропіткій роботі працівників НІКЗ «Гетьманська столиця» палац щороку поповнюється значними експонатами, кожен бажаний має змогу бачити на власні очі ті речі, які належали гетьману Кирилу Розумовському та були подаровані його прямим нащадком Грегором Розумовським з родинної збірки: палаш лейб-компанійський XVIII ст. та універсал Кирила Розумовського 1763 р. Крім того, експозицію доповнюють й інші оригінальні речі: печатка суконної фабрики Кирила Розумовського XVIII ст., фрагменти надгробного пам'ятника гетьмана Кирила Розумовського роботи скульптора Івана Мартоса 1805 р.

Палац гетьмана України Кирила Розумовського є ідейним натхненником та організатором різних культурно-мистецьких заходів, платформою для проведення наукових конференцій, презентації видань з історії України та Батурина. Двері гетьманського палацу завжди відкриті для творчої співпраці, а колектив постійно працює над тим, щоб кожен захід був цікавим та змістовним. У палаці

було започатковано проведення різних культурно-мистецьких заходів, які зацікавляють роки стали традиційними та згуртували навколо себе прихильників. У 2010 р. з нагоди відзначення річниці з дня народження Кирила Розумовського був започаткований захід «На гостинах у гетьмана», а згодом, залучивши творчу молодь, вже три роки поспіль ми проводимо дитячий щорічний конкурс Розум-Фест, який за цей час зібрав 115 учасників. З 2012 р. у гетьманському палаці щороку відбувається обласний

Приїзд прямого нащадка гетьманської родини – Грегора Розумовського до Батурина. 8 квітня 2018 р.

БАТУРИН ЗАПРОШУЄ!

Батурин – це серце Гетьманщини! Батурин дає розуміння України, її величі та її трагедій, стверджує її здатність до відродження! Для того, щоб це розумів кожен українець, –

23 серпня 2019 року об 19-00, в День Прапора України, на території палацово-паркового ансамблю гетьмана Кирила Розумовського в м. Батурин відбудеться грандіозний концерт «Viva Батурин!».

Так ми всі разом відзначимо дві важливі дати нашої історії – 350-ту річницю заснування гетьманської резиденції у Батурині та 10-ту річницю з дня відкриття палацу гетьмана України Кирила Розумовського після реставрації.

Меценат грандіозного заходу в «Гетьманській столиці» Євген Сур.

Ви матимете унікальну можливість святкувати разом з популярними українськими виконавцями – талановитими Тарасом Тополею та гуртом «Антитіла», драйвовими Юрієм Журавлем та гуртом «OT VINTA», ніжною Христіною Соловій, одним з кращих ведучих України Сергієм Притулою!

Вхід на концерт вільний.

музичний фестиваль-конкурс молодих виконавців імені Андрія Розумовського. Фестиваль названий в честь сина гетьмана України, видатного дипломата та мецената, останнього власника палацу – Андрія Кириловича Розумовського. Аналогів проведення такого фестивалю-конкурсу, організованих музейними закладами, – немає. За сім років у конкурсі взяли участь 317 дітей, 127 з яких стали переможцями! Одним із грандіозних заходів, що відбувся 23 серпня 2018 р. на території поряд з палацом став великий проект Руслани «Ренесанс Незалежності», в якому взяли участь симфонічний оркестр «Київська камерата» і шоу-балет «Життя», гурти «Тартак» та «Kozak System», Катя Чілі, український скрипаль-віртуоз Василь Попадюк.

Гетьманський палац та його особлива атмосфера є популярним місцем для проведення різноманітних фотосесій та урочистих подій. У такому важливому для кожного українця місці є за честь навки поєднати свої долі, і за ці роки у гетьманському палаці серед урочистої атмосфери 220 закоханих пар сказали один одному «так».

Визнання палацу як важливого культурно-мистецького центру засвідчується увагою до нього представників влади різних рівнів, офіційних представників іноземних країн, дипломатів. Гетьманський палац приймав з офіційними візитами двох Президентів України – Віктора Ющенка у 2009 р. та Петра Порошенка у 2019 р. Крім того, у палаці проходили різноманітні заходи державного рівня: наради під головуванням міністрів України Євгена Нищука, Лілії Гриневич. Стіни гетьманського палацу неодноразово ставали місцем приймання важливих державних рішень та підписання угод.

Палац гетьмана України Кирила Розумовського, безперечно, є одним із найпопулярніших музейних закладів України. Сьогодні ми з впевненістю можемо говорити, що кількість відвідувачів з кожним роком лише зростає, адже з моменту відкриття його відвідало 407 тис. екскурсантів, які прослухали 32 тис. екскурсій. Серед великої кількості відвідувачів па-

Учасники щорічного дитячого творчого конкурсу «Розум-фест». 21 березня 2018 р.

лацу гетьмана України Кирила Розумовського були не лише туристи з України, а й близького та дальнього зарубіжжя.

Визнанням того факту, що гетьманський палац відіграє важливу роль у розвитку культури та туризму України, вивченні та популяризації її історії, є і різні відзнаки та нагороди. Це здобує перше місце у Всеукраїнській акції «Музейна подія року – 2009» та призове місце у фіналі Всеукраїнської акції «7 чудес України» у 2011 р.

І нехай перший зроблений запис у книзі відгуків палацу, який залишив Президент України Віктор Ющенко стане для кожного основним мотивом відвідати гетьманський Батурич та відроджений палац гетьмана Кирила Розумовського: «Вдобрий, щасливий путь – Українське відродження! Хай цей музей дає можливість кожному, хто його відвідає, відчути своє рідне коріння, відновити загублену пам'ять, усвідомити свою історичну власну місію перед своїм народом, перед своєю Державою, перед своїми дітьми та онуками».

Продовжуємо публікувати роботи-переможці цьогорічного конкурсу Розум-фест, проведеного НІКЗ «Гетьманська столиця» у січні-березні 2019 р.

*У номінації «Слово» II місце отримала **Басенкова Тетяна** – учениця Конопольської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 9.*

КИРИЛУ РОЗУМОВСЬКОМУ (ПОСЛАННЯ)

Послання з вуст моїх зоріє
До того, хто в віках не тліє,
Бо слава справжня не зміліє.

І їй не буде забуття,
Вона вдихне нове життя.
Нову любов...

Нові надії.

Останній гетьман України,
Підняв її колись з руїни.
Й любов до дня свого загину.

І золоту осінню вроду
Приніс вкраїнському народу,
Мов Прометей...

Віддав вогонь.

Кириле – брате, подивись
На ті місця, що ти колись
За них страждав, за них моливсь.

І віродив, немов із Лети.
Й прославив з швидкістю комети
Свій рідний край...

Батурич свій.

Свою столицю неозору,
Безкрайню й вільну, наче море.
Останню. Але це творіння –

Від величчя й душі горіння,
Від розуму її творця.

Сподвижника та патріота...
Митця.

Я хочу в тебе попросити
Україну – неньку захистити,
Бо в мирі варто людям жити.

Бо серце прагне до любові
У кожному дитячій слові.
У мріях... Поглядах...

Серцях.

Перші щирі побажання від Президента Віктора Ющенка в день відкриття гетьманського палацу. 22 серпня 2009 р.

СТЕПАН ВЕЛИКДАН — ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ БДЖОЛЯР (до 200-річчя з дня народження)

**Микола
ТЕРЕХ**

науковий
співробітник
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

У цьому році виповнюється 200 років від дня народження видатного українського пасічника Степана Петровича Великдана, продовжувача справи свого батька — всесвітньо відомого діяча бджільництва Петра Івановича Прокоповича. Степан Петрович був великим практиком, талановитим педагогом, уважним експериментатором, невтомним дослідником, палким пропагандистом бджільницької справи, завзятим патріотом України, а також активним громадським діячем.

Народився Степан Великдан 14 липня 1819 року (за старим стилем) в селі Митченки Конотопського повіту (на даний час Бахмацький район) на Чернігівщині. Як стверджує дослідник Василь Різниченко, в метричних книгах Покровської церкви за 1819 рік під № 15 вказано: 14 липня від дівки, що в домі поручика Петра Прокоповича тимчасово живе, Ганни Боровиківни, народився позашлюбний син Степан.

Батько Степана — Прокопович Петро Іванович. Про його батьківство довго не знали. В листах, публікаціях «в пасічницькій літературі» Степан Великдан був відомий як «помічник Прокоповича», учень Прокоповича, улюблений учень, учень школи Прокоповича. Першим, хто дослідив, що Степан Великдан — позашлюбний син П. Прокоповича, був відомий український історик Олександр Лазаревський.

З дитинства юнак допомагав батькові доглядати бджіл. На його очах створювалася школа бджільництва, зростала кількість вуликів пасіки. Під керівництвом Петра Івановича Степан добре вивчив науку про бджільництво. Кмітливий хлопець проводить дослідження з бджолами, робить опис спостережень, веде листування. Після закінчення Конотопської повітової школи, в свої шістьнадцять років, як писав Петро Іванович, придбав Степан повні знання і досвід, завжди чудово виконував свої обов'язки, брав участь у навчальному процесі школи, був наставником і вихователем для учнів.

У 1836 році члена Імператорського Московського товариства сільського господарства міщанина С. Великдана нагороджено срібною медаллю з написом «За усердие». У 1838 році Петро Прокопович в листі до Товариства просить надати

вчителю і помічнику, купцеві 3-ої гільдії Великданові право на вчителювання в школах Міністерства Народної Освіти. В 1848 році Конотопський 3-ї гільдії купець С. Великдан отримав право особистого дворянства.

Після смерті П.І. Прокоповича в 1850 році, Степан отримав спадщину: школу, пасіку, земельні угіддя, засіяні медоносними рослинами, фруктовий сад, виноградники. Степан Петрович за всі роки діяльності не зменшив, а навіть примножив спадкове майно і пасіку. Площа його засіяних медоносними рослинами полів сягала 200 десятин.

Крім бджільництва, П. Прокопович, а потім і С. Великдан займалися вирощуванням тувових дерев та розведенням шовкопряда, а також садівництвом, виноградарством.

У 1878 році школа бджільництва відсвяткувала 50-річний ювілей. Держава високо оцінила заслуги Степана Великдана в бджільництві, нагородивши його орденом Св. Володимира IV ступеня.

Для популяризації школи бджільництва Степан Петрович бере активну участь у виставках не лише в Росії, а й за її межами. Так в 1867 році на Паризькій виставці експонати Степана Великдана були розташо-

вані у двох павільйонах та користувалися великою популярністю. Він надавав експонати і на виставки, які проходили в Санкт-Петербурзі, Москві, Ромнах, Чернігові та інших містах Російської імперії.

Зусиллями колективу НІКЗ «Гетьманська столиця» у 2008 р. на місці поховання відомого пасічника було встановлено надгробну плиту з темного граніту зі словами «Великдан Степан Петрович 1819–1889 р. Спадкоємець Прокоповича П.І. Керівник школи бджільництва».

Славне ім'я Степана Великдана завжди згадуватимуть вдячні українські бджоляри, адже його вклад в розвиток бджолярської справи був не менш вагомим, ніж його батька П. Прокоповича.

Згідно записів метричної книги Троїцької церкви села Пальчики Конотопського повіту за 1879 рік, колезький реєстратор, Почесний громадянин, кавалер ордена Св. Володимира IV ступеню Степан Петрович Великдан помер 29 серпня 1879 року (за старим стилем), похований на території пасіки поряд з могилою батька.

На довгий час ім'я та місце поховання Степана Великдана, який не залишив законних нащадків, було забуто.

Могила Степана Великдана та Петра Прокоповича в с. Пальчики. Фото 2008 р.

вані у двох павільйонах та користувалися великою популярністю. Він надавав експонати і на виставки, які проходили в Санкт-Петербурзі, Москві, Ромнах, Чернігові та інших містах Російської імперії.

За свій життєвий шлях Степан Великдан в тогочасних періодичних виданнях, як-от «Труды императорского вольного экономического общества», «Хлеборобский журнал», «Хлеборобская газета», «Земледельческая газета», «Экономические ведомости», «Черниговские губернские ведомости» та інших публікаціях згадували, що Степан Великдан без вагань і бороди, з голеним обличчям, зовні дуже схожий з П. Прокоповичем, мав строгий вигляд і гучний голос. Дуже любив природу та птахів.

Зусиллями колективу НІКЗ «Гетьманська столиця» у 2008 р. на місці поховання відомого пасічника було встановлено надгробну плиту з темного граніту зі словами «Великдан Степан Петрович 1819–1889 р. Спадкоємець Прокоповича П.І. Керівник школи бджільництва».

Славне ім'я Степана Великдана завжди згадуватимуть вдячні українські бджоляри, адже його вклад в розвиток бджолярської справи був не менш вагомим, ніж його батька П. Прокоповича.

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

Конотопской уездной земской
управы от 24 сентября 1906 р.,
за № 7173,

Конотопскому очередному
уездному земскому
Собранию Доклад.

Батуриные общества приговором,
постановленным на сельском сходе 11

мая 1906 г., ходатайствуют о замощении камнем дороги, идущей от конца каменной мостовой спуска к реке Сейму чрез базар до сада графа Разумовского, отведенного для усадьбы двухклассного училища. Приговор обществ при сем прилагается. Участок этот был уже исследован. Проект и смета на замоще-

ние его составлены. Расход исчислен в 5042 р. 26 к. В виду испытываемого земством финансового затруднения участок этот не предложен к замощению в следующем сметном году.

Журнал Конотопского XLII очередного
заседания уездного земского Собрания
с 25 по 29 Сентября 1906 года

МИТРОПОЛИТ ГЕДЕОН СВЯТОПОЛК-ЧЕТВЕРТИНСЬКИЙ — СОРАТНИК УКРАЇНСЬКИХ ГЕТЬМАНІВ

**КАРИНА
СОЛДАТОВА**

старший науковий
спіробітник
НКЗ «Гетьманська
столиця»

У даній статті розглянемо важливу постать в історії Православної церкви України – митрополита Гедеона (в миру – Григорій Святополк-Четвертинський). Цей визначний діяч народився близько 1634 р. у відомій родині, що походила з князівського роду Святополка-Четвертинського, нащадка Ярослава Мудрого. У 1659 р. він був посвячений київським митрополитом Діонісієм Балабаном у єпископа Луцького та Острозького. У 1679 р. взяв участь у Гродненському з'їзді православних та уніатів, на котрому розглядалася можливість нової церковної унії. Тоді Гедеон виступив проти об'єднання церков та волів, щоб православна церква залишалася самостійною. Але не всі представники духовенства підтримали позицію єпископа. Тому проти нього розпочинається боротьба, її підтримав польський король Ян III Собеський. Він вимагав від Гедеона, щоб той перейшов в унію, або ж відмовився від своєї посади.

У цей час в Києві не було митрополита. Після Діонісія Балабана дана посада належала Іосифу Тукальському (1665–1675). Після смерті останнього у 1675 р., митрополита кафедра не була замінена. В ті роки Українська православна церква відігравала важливе значення для збереження Української держави. Вона була обрана гетьманом Іваном Самойловичем як один із важелів у боротьбі за об'єднання українських земель. Але церкви потрібен був керівник. І на таку посаду, на думку керманіча, в той час добре підходив єпископ Гедеон. Гетьман підтримує його, коли той у 1684 р., тікаючи від переслідувань, прибуває у місто Козелець Київського полку. Як вказує його сучасник Патрік Гордон, шотландський військовомандувач, 8 жовтня 1684 р. з Козельця єпископ вирушив до гетьманської столиці Батурина. Іван Самойлович зобов'язувався утримувати Гедеона. Тому з Батурина єпископ переїздить до Батуринського Микола-Крупницького монастиря. Обитель для Гедеона стала на певний час новою «духовною домівкою».

Саме тоді гетьман постійно спілкувався та консулювався з єпископом. Поступово Гедеон стає соратником керманіча. У Батуринському монастирі він пробує до червня 1685 р. Тоді гетьман приймає рішення висунути його кандидатуру на київського митрополита. Прагнення Івана Самойловича підтримав і чернігівський архієпископ Лазар Баранович. Він говорив про Гедеона, що був «человек он добрый и смиренный». В історії утвердилася хибна думка, неначе на той час єпископ та гетьман були вже родичами. Але як вказує нам дослідник Кирило Кочегаров, шлюб між племінником Гедеона – Юрієм Святополком-Четвертинським та Анастасією Самойлович відбувся вже після того, як єпископа обрали на митрополита, тобто у лютому 1690 р. Тому ніякого «свого родича» гетьман на митрополиту кафедру не висував.

29 червня 1685 р. у Києві відбулося обрання нового митрополита. На Соборі були присутні не тільки духовні архієреї, але й світські особи від гетьмана. Серед них згадується наступник Самойловича – генеральний осавул Іван Мазепа. Тоді офіційно новим митрополитом обрали Гедеона Четвертинського. Того ж року митрополит піддався на вмовляння представників РПЦ та поїхав до Москви на висвячення. Там він був хіротонізований патріархом Іоакимом. Але це сталося без відома Вселенського патріарха. В Москві добре розуміли, що таке висвячення не буде дійсним без схвалення Константинополя. Тому московський уряд доклав чимало зусиль для досягнення своєї мети. У 1686 р. посол Микита Алексєєв зустрівся із Вселенським патріархом Діонісієм IV, який визнав хіротонізацію у Москві. У червні 1686 р. було видано «Акт» Патріарший та Синодальний, котрий визнавав висвячення Гедеона у «спосіб поступливості» з огляду на конкретні історичні обставини того періоду та «як через велику відстань, так і війни між двома царствами». У тих умовах постала загроза «перейти під владу чужинців та перейняти чуже мислення». Тобто по суті Вселенський патріарх надав лише дозвіл на висвячення митрополита Київського «коли виникне така потреба». І робити це лише після того, як останній обирається духовенством та мирянами Київської митрополії, що вказувало на значну ступінь автономії та самостійності церкви. РПЦ не мала права здійснювати будь-яку інкорпорацію, поділ чи скасування цієї митрополії.

Будучи київським митрополитом, Гедеон клопотався про збереження православної віри на українських землях. Підтримку

в своїй діяльності й далі отримував від гетьмана. Водночас І. Самойлович отримував поради від митрополита Гедеона. Наприклад, гетьман, за сприяння митрополита, велику увагу відводив Київському Братському монастирю. У 1686 р. обителі керманіч «отдала грунты при Карпилевке и хуторец Лутаву».

Після Івана Самойловича діяння митрополита підтримував гетьман Іван Мазепа. Керманіч продовжив справи, розпочаті Самойловичем: підтверджує Братському монастирю всі попередні маєтності та дарує 17 дворів на Подолі, в Києві і ще декілька сіл. За клопотанням митрополита Гедеона, гетьман у 1689 р. розпочинає ремонт Софіївського собору.

*Портрет Київського митрополита
Гедеона (Святополк-Четвертинського).
Невідомий художник. ХІХ ст.
Національний Києво-Печерський
історико-культурний заповідник..*

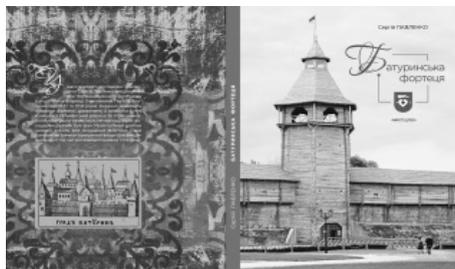
За співпраці з митрополитом Іван Мазепа також розпочав будувати новий храм у Братському монастирі. Одночасно митрополит клопотався про розвиток книгодрукування. Розпочалася підготовка до друку книги «Життя святих» Дмитрія Туптала, яку було видано вже за наступного митрополита Варлаама Ясинського.

6 квітня 1690 р. митрополит помер, але встиг залишити заповіт. За ним більшу частину своїх коштів він заповідав Софіївському собору, а 100 золотих – Батуринському Микола-Крупницькому монастирю на сорокоусти (молебні). Поховали митрополита у Софіївському соборі.

ДО ВАШОЇ КНИЖКОВОЇ ПОЛИЦІ

З нагоди 350-ї річниці з дня зачаткування гетьманської резиденції у Батурині, у видавництві «Мистецтво» побачила світ нова книга Сергія Павленка «Батуринська фортеця».

У праці відомого дослідника Гетьманщини вміщено нариси про виникнення та розбудову Батуринської фортеці, про її захисників й драматичні події 1632

та 1708 років. Видання знайомить з новими фактами, джерелами, версіями буття колишньої гетьманської столиці та її очільників. Особлива увага приділяється періоду, коли володарем бувала був Іван Мазепа, який доклав чимало зусиль для зміцнення фортеці.

Видання розраховане на істориків, краєзнавців, студентів, усіх, хто цікавиться історією України.

СВОЯ ХАТА — СВОЯ ПРАВДА, СВОЯ СТІХА — СВОЯ ВТІХА

**ІРИНА
КУРТОВА**

зберігач фондів
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Хата – традиційне українське житло. З хатою пов'язані найсокровенніші спогади і почуття кожної людини. Саме українська хата оспівана художниками слова та майстрами пензля.

Зовні хата підкреслювала статки і смаки її власника, його характер, з іншого боку мала відповідати віковим традиціям житлобудівництва та вибору місця розташування. Початок спорудження нового помешкання супроводжувався низкою звичаїв і обрядів. Наприклад, потрібно було не схибити з вибором місця будівництва житла, адже раніше вважалося, що хату не можна зводити на місцях, де колись проходила дорога та на перехресті шляхів, де стався нещасний випадок, на місцях поховань, тощо.

Батуринська корчма. Фото ХХ ст. Інв. № 328/Д-2-н-д.

Найсприятливішим часом для початку вдалого зведення житла вважали весну або літо. Розпочинали закладати фундамент у молодий (новий) місяць, щоб у хаті був достаток. Найвдалішими днями були вівторок, четвер, п'ятниця та субота. Зводили стіни оселі із різноманітних будівельних матеріалів, які залежали від місцевих ресурсів та від фінансових можливостей господарів. Процес зведення житла здійснювався за участі майстрів та завдяки взаємодопомозі родичів і сусідів. Скликалася так звана «толока», яка була подібна справжньому ритуальному святу. У народі говорили: «Без толоки як без руки: ні хати не зробиш, ні сіна не скосиш».

Хати на Чернігівщині будувалися видовженої форми. Всі приміщення розташовувалися найчастіше в такому порядку: хата-сіни, хата-сіни-комора, хата-сіни-хата. Здебільшого в хатах будували два входи, один – парадний, з вулиці, а інший вів із сіней до господарського двору.

Більш заможні селяни будували багатокімнатні помешкання, які складалися з трьох або чотирьох кімнат. Трикамерні ха-

Вулиця Батурина. Фото 1911 р. Інв. №55/Д-1-н-д.

ти мали таке розташування кімнат: у сінях розміщувалася комора, а кожна з хат поділялася на дві частини – чисту хату (залу) і кухню або кухню-спальню (хатину). В основному в хатах було не менше трьох вікон.

манська столиця» збереглися світліни із зображенням типового житла батуриців ХІХ – початку ХХ ст., зроблені відомим місцевим фотографом Миколою Федоровичем Боканем. Ось деякі з них.

На датованій (1911 р.) чорно-білій світліні (Інв. № 55/Д-1-н/д) зображено одну батуринських вулиць. З обох боків дороги щільно стоять обгороджені білені хати під соломомою.

Ще одна світліна (Інв. № 328/Д-1-н/д) представляє батуринську хату, що свого часу була корчмою. Вона знаходилася в центральній частині містечка. Саме тут у травні 1843 р. під час своєї подорожі Україною зупинявся Т. Г. Шевченко.

На фото М. Боканя (Інв. № 57/Д-1-н/д), датованому 1909 р., зображено хату, що стояла на одній із вулиць Батурина. Вона огорожена плетеним з лози тином із ворітьми і перелазом. Представлена на світліні будівля мала найпростіше, двокамерне планування – хата-сіни і один вхід, оздоблений критим ганком.

Як видно із представлених світлин, помешкання жителів Батурина були традиційними для Чернігівщини житлами. Назавше хата стала зразком естетичних вподобань українців, і саме українська хата є візитівкою нашої неньки-України.

Батуринська хата. Фото 1909 р. Інв. № 57/Д-1-н-д.

ЯНГОЛ З СУРМОЮ — ФРАГМЕНТ ОПРАВИ СТАРОВИННОЇ КНИГИ ІЗ ЗАМІСЬКОЇ РЕЗИДЕНЦІЇ ІВАНА МАЗЕПИ

**Наталія
СУШКО**

науковий
співробітник
НКЗ «Гетьманська
столиця»

Заміська резиденція гетьмана Івана Мазепи, що розташовувалася на південно-східній околиці Батурина – Гончарівці, припинила своє існування у 1708 р. і на сьогодні являє собою археологічну пам'ятку.

Аби розкрити таємниці гетьмана Івана Мазепи територію заміської резиденції з 1995 року досліджує Батуринська археологічна експедиція. В ході розкопок виявлено рештки фундаментів історичних споруд та безліч інформативного матеріалу у вигляді археологічних знахідок: битий полив'яний посуд, фрагменти прикрас, кулі, елементи козацького спорядження, тощо. Поміж іншого, знайдено чотири бронзові пластини, котрі можуть бути фрагментами оправи старовинної дорожньої книги.

Найбільший інтерес становить фрагмент розміром 3,5х3,3 см, вирізаний у формі оголеної чоловічої постаті, що грає на сурмі. Лицьова сторона майстерно вигравірована. Чітко проглядаються обличчя, кучері, торс, мускулясти руки й пальці юнака, що передані графічно виразно у реалістичній класичній манері. Зігнутою у лікті лівою рукою чоловік три-

має сурму, прикладену до вуст, а праву витягнув прямо на рівні плеча у правий бік. На жаль, нижня частина фігурки та частина сурми відламані, що ускладнює дослідження даного фрагменту.

Археологи Ю. Ситий та Ю. Коваленко схиляються до думки, що цей елемент є результатом роботи досвідченого майстра-гравера на індивідуальне замовлення, а не продукцією масового виробництва. Історик В. Мезенцев провів широкий порівняльний аналіз цієї знахідки і дійшов до висновку, що на ній репрезентовано янгола з сурмою ренесансної традиції. Такий образ був поширеним в живописі, графіці та скульптурі в добу Відродження, а пізніше і бароко Заходу, особливо у сценах Страшного Суду. Янгол, що сурмить у довгу пряму сурму, досить часто зустрічається на ілюстраціях обкладинок і титульних сторінок манускриптів та стародруків, зокрема, Італії та Німеччини XV–XVIII ст.

Сакральне мистецтво українського бароко запозичило популярний західний мотив янгола-сурмача, що набуло популярності у зображеннях Судного Дня на народних іконах XVIII ст.

Тому гравіроване зображення фігурки янгола з сурмою з Гончарівки може бути частиною композиції Страшного Суду. Найімовірніше, то була релігійна книга з розкішною оправою. Вона могла перебувати в особистій бібліотеці Івана Мазепи, про яку згадував генеральний писар Пилип Орлик: «Дорожні оправи з гетьманським гербом, найкращі київські

Уламок бронзової оправи книги –
фігурка чоловіка, що сурмить.
Фото В. Мезенцева, 2012 р.

видання, німецькі й латинські інкунабули, багато ілюстровані старовинні рукописи». За його оцінкою цій книгозбірні не було рівних в Україні. У 1704 р. гетьман показував французькому дипломату Жану де Балюзу свою добірну бібліотеку, «де на кожному кроці видно латинські книжки».

Фрагменти оправ дорожніх історичних книг промовисто говорять про освіченість, заможність, високий інтелектуальний рівень гетьмана І. Мазепи та його оточення. Також вони вказують на проникнення до гетьманської столиці європейської культури та її торговельні контакти із Заходом.

НЕЩАСЛИВЕ КОХАННЯ

**Наталія
ДРОБЯЗКО**

завідувач відділу
«Садіба Кочубеїв»
НКЗ «Гетьманська
столиця»

В часи Гетьманщини найтяжчим злочином серед злочинів проти особистості було вбивство. Особливо тяжкі його види – це вбивство батьків, посадової особи, чи вбивство, вчинене за попередньою змовою. За звичаєвим правом, яким користувалися на теренах України, убивця підлягав приковуванню до ганебного стовпа і перебував у такому стані до поховання вбитого. А потім виконувався вирок і над кривдником. Гірка доля вбивці спіткала і українську поетесу – співачку Марію Чурай.

Марія Чурай (1625(?) – 1653) народилася на Полтавщині в родині козацького урядника Григорія Чурая і в 8 років залишилася напівсиротою – батька стратили у Варшаві. Дівчина була надзвичайно привабливою, талановитою і володіла чарівним голосом, у неї були залиціальники, але особисте життя так і не склалося. Значковий товариш Іван Іскра, бать-

ко соратника по доносу В. Кочубея, закохався в дівчину, але її серце належало іншому, козаку Грицьку Бобренку. Батьки ж Григорія мріяли мати невістку з заможної родини, і вибрали Галину – дочку осавула Федора Вишняка. Син виконав волю батьків, а Марія навіть намагалася звести рахунки з життям, та люди врятували її від самогубства.

Одного разу зустрівши Григорія, дівчина запросила його до себе додому і напоїла отрутою. Вона не приховувала свого вчинку і 18 червня 1652 р. в Полтавському полковому суді над нею розпочався судовий процес. Документ даної справи був віднайдений українським поетом Іваном Хоменком (1919–1968) в архіві Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського. В ньому йшлося: «Літа от народження Сина Божого тисяча шістьсот

п'ятдесят другого, місяця июня 18 дня... представлена перед нами дівця Марія, донька покойного урядника Полтавського охочекомонного полку Гордія Чурая... загубила страх Божий, смертельний гріх учинила... отруїла Григорія, сина хорунжого Полтавського полку Петра Бобренка».

Ревнощі. Художник М. Пимоненко. 1901 р.
Сумський обласний художній музей.

ДО ІСТОРІЇ БУДИНКУ ВАСИЛЯ КОЧУБЕЯ

**НАТАЛІЯ
ДРОБЯЗКО**

старший науковий
спіробітник
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

В 2019 р. Україна відзначає 350-ті роковини зачаткування гетьманської столиці в Батурині. Розбудова міста розпочалася за першого батуринського гетьмана Дем'яна Ігнатовича (1668–1672 рр.). До наших днів у Батурині збереглася унікальна пам'ятка архітектури та містобудування – Будинок В. Кочубея з підвальним приміщенням, свідок розбудови гетьманської столиці.

Первісне призначення споруди та її підвальних приміщень архівні документи на сьогодні не розкривають. В історичній літературі є усталена версія, що спочатку в будинку діяв Генеральний суд Лівобережної України. У 1700 р. генеральним суддею було обрано В. Кочубея. Ймовірно, судові засідання тут проводилися саме в час, коли В. Кочубей був генеральним суддею, оскільки старшина часто виконувала свої урядові повноваження вдома. Як використовувалися підвальні приміщення за В. Кочубея та наступних господарів – невідомо. У даній статті ми простежимо письмові згадки сучасників про цю частину будівлі, складені значно пізніше.

Першу вказівку на підвали будинку В. Кочубея віднайдено у статті М. Костомарова в газеті «Порядок» за 1878 р.: «будинок Кочубея, а під ним підвал, в якому на склепінні видно вбиті залізні кільця».

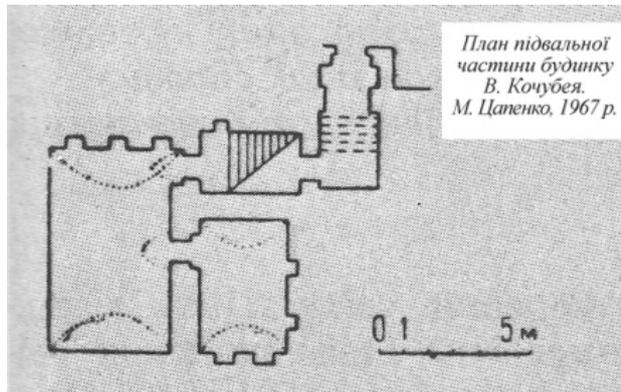
Це підтверджує І. Іноземцев у статті «Батуринські пам'ятники» журналу «Історичний вісник» за 1898 р., де зазначає: «сторож покаже відвідувачам усі місцеві пам'ятки - це підвали будинку. У склепіння цих підвалів увгвинчені різні гаки і петлі».

Більше описів та згадок про підвальне приміщення батуринського будинку Кочубеїв можна знайти у виданнях початку ХХ ст. Наприклад, у подорожніх записках В. Гейне «Подорож по Росії 1903–1905 рр.», де у записі за 14 грудня 1903 р. зазначається: «будинку ремонтований по колишньому плану, але підвал під будинком зберігся в колишньому виді».

У газеті «Рада» від 2 вересня 1911 р. у статті «Про залишки садиби В. Кочубея» є детальний опис підвалу: «повів нас сторож в льох (підвали) доми. Запаливши свічку і спустившись по кам'яних східцях униз, ми опинились у вогкій темниці перед маленькою заліз-

ною товстою, вробленою в товсті кам'яні стіни хвірткою. Великі важкі засови входили всередину стін. Сторож відімкнув її і ми ввійшли в невеличкий тісний каземат. Над нашими головами спускались грізно кам'яні склепіння. Тут сиділи в'язні, перш ніж відбудеться суд. Навкруги страшна мля. Тільки майже метрів до двох над головою, крізь невеличке віконце з похилою, згористою луткою, що здивить навіть всяку мрію про втечу з'являло сонце, кидало невеличкий сніг світла. По цим вікнам можна було судити про товщину мурів, що становили аж 1,5 метра! Вгорі і по боках висіли вгвинчені поржавілі товсті залізні кільця ланцюгів і кайданів. Це була в'язниця Кочубея. Тут сиділи найважливіші в'язні, чекаючи тортури і суду. В суміжній кімнаті робилися тортури. Тут були всі потрібні для цього машини і всякі приладдя».

У 1924 р. голова Конотопської окроплітпросвіти М. Вайнштейн, описуючи батуринський будинок Кочубеїв, зазначив,

що під будівлею знаходиться підвал з 2-х відділень: одне розміром 8x12 аршин (5,7x8,55 м), інше 6x8 аршин (4,26x5,7 м); частину сходиною до підвалу, що відносяться до ХVII ст., зруйновано.

Про гаки та ланцюги підвального приміщення знаходимо згадки у спогадах старожилів нашого міста. Наприклад, Христова В. В. 1938 р.н. згадувала: «В дитинстві часто гуляла біля будинку В. Кочубея. Хоробріші хлопці ходили в підвал, стіни якого були розмальовані». Шкарпенко О. В. 1930 р.н. розповідав: «На одному з уроків історії вчителька розповіла нам про будинок Кочубея, що знаходиться в парку. Після уроків ми з однокласниками вирішили оглянути будинок та його підвали. Саме підвали справили на мене незабутнє враження. В більшій кімнаті паралельно від стіни висіли два ланцюги товщиною в людський палець... Я добре пам'ятаю, що

ці ланцюги знаходилися у підвальному приміщенні ще у 1949 р.».

Відомий мистецтвознавець, дослідник архітектури Лівобережної України М. Цепенко вперше дослідив будинок Кочубеїв та у праці «Архітектура Лівобережної України ХVII-ХVIII століть» (1967 р.) зазначив: «Під час Другої світової війни будинок сильно постраждав, залишилися цілими тільки підвал і частина зовнішніх стін... Під будівлею розташований великий підвал з глибокими нішами-шафами в стінах».

Група співробітників Інституту мовознавства АН УРСР на чолі з членкореспондентом Академії наук УРСР, О. Іваненко в 1967 р. звернулася за допомогою до Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК) з проханням вжити заходів щодо збереження будинку В. Кочубея з його підвальними приміщеннями. Результатом цього звернення стала розпочата у 1973 р. реставрація будинку, у якому в 1975 р. відкрився Батуринський історико-краєзнавчий музей, філія Чернігівського історичного музею. Рішенням Батуринського селищного виконкому від 3 лютого 1977 р. постановлено: «завідувачу музею Крайнову В. С. вжити всі необхідні заходи з підготовки підвального приміщення для того, щоб там можна було розмістити експозицію».

Постановою Ради Міністрів УРСР від 6 вересня 1979 р. № 442 будинок В. Кочубея взято на державний облік та віднесено до категорії пам'яток архітектури та містобудування національного значення під охоронним номером 1770. Після проведення ремонтно-реставраційних робіт у 2003–2005 рр. у підвальному приміщенні пам'ятки архітектури відкрилася постійна експозиція «Кімната слідства і кімната ув'язнення», яка розповідає про судовий устрій Генерального військового суду та представників козацької старшини, долі яких пов'язані з «Батуринською Фемідою». На жаль, у повній мірі цю тему неможливо розкрити через відсутність документальних даних, які б підтвердили чи спростували гіпотезу використання підвального приміщення в кінці ХVII – на початку ХVIII ст. Очевидним є те, що завдяки збереженню культурної спадщини та подвижницькій діяльності багатьох людей, будинок В. Кочубея незмінно вабить своїм таємничим підвалом.

Початок на стор. 6

Дану справу розглядали полтавський полковник Павло Семенович, суддя полку полтавського Кость Кублиця, городовий отаман Андрій Нешинський, вийт Федір Суховій та бурмістр Петро Юревич.

Судили Марію за частиною четвертою, лист 129 Магдебурзького права, яке прийшло на українські землі, як зазначав у праці «Нариси історії українського народу» український історик Михайло Грушевський, «за Польським посібником, а не оригінальним документом». Там прописано: «Злодійка за результатом слідства має бути віддана кату на відсічення голови її». Перед стратою Марії

дозволили протягом трьох днів спокутувати свій гріх перед Богом. Це, мабуть, і врятувало їй життя.

Рятівником для неї став хлопцеві, який понад усе любив дівчину – Іван Іскра. Він звернувся до гетьмана Б. Хмельницького з проханням помилувати Марію. По цій справі гетьман видав універсал: «В розумі ніхто не губить, кого шноро любить. Отже, і карати без розуму не доводиться, а тому наказую: зарахувати голову полтавського урядника Гордія Чурая, відрубана ворогами нашими, заради чудових пісень, що вона їх склала. Надалі ж без мого наказу смертних вироків не здійснювати».

Та попри помилування, Марія так і не знайшла свого щастя. Вона ходила

до Києва вимолювати у церквах прощу за свій гріх та знайти душевний спокій. В 1653 р. повернулася до материнського дому і в тяжких душевних муках померла. А творчий доробок Марії Чурай до сьогодні живе в українській народній культурі. Михайло Панасович Стельмах, український письменник, прозаїк, драматург так висловився про її творчість: «Є прадавні скарби, що намертво лежать в землі. А також є й живі, що йдуть по землі, йдуть від покоління до покоління, огортаючи глибинним чаром людську душу». Так стали народним надбанням і пісні Марії Чурай, переповнені ширим коханням, переживанням, справедливостю та любов'ю.

«З ГЕТЬМАНСЬКИХ ПОКОЇВ В БАТУРИНІ»

Тетяна
ОКСІНЬнауковий
співробітник
НКЗ «Гетьманська
столиця»

Питання побудови та внутрішнього оздоблення гетьманського палацу Кирила Розумовського у Батурині до сьогодні залишається відкритим. Неодноразово ця тема простежується у публікаціях Ф. Горностаєва, Г. Лукомського, М. Ісаєнка, В. Гребеняка. Цінним джерелом у вивченні минувшини Батурина є статті Василя Різниченка – краєзнавця та патріота Батурина.

Василь Різниченко був свідком першої реставрації палацу на початку ХХ ст. Він на власні очі бачив не лише руїни, а й залишки колишньої величі та розкоші. У своїх публікаціях «Батуриніські палати», «Листи з Батурина», «Реставрація батуриніського дворця», «З гетьманських покоїв в Батурині», опублікованих в журналі «Ілюстрована Україна», він підкреслює унікальність та важливість збереження архітектурної пам'ятки ХVІІІ ст.

Отже, на кінець 1911 р., коли розпочалася реставрація, центральна будівля палацово-паркового ансамблю мала занедбаний вигляд. Напівпідвальне приміщення, перший та другий поверхи були повністю завалені сміттям та землею, міжповерхові перекриття не збереглися, почали рости бур'яни, а подекуди – навіть цілі дерева. Незважаючи на нещадність часу та людську байдужість, пожежу та мародерство, залишилися фрагментарні дета-

Фрагмент кахлі з палацу Кирила Розумовського,
ХVІІІ – ХІХ ст.

лі колишнього оздоблення палацу, які дозволяли скласти уявлення про гетьманський палац.

Під час розчищення будівлі від сміття було виявлено цікаві і незвичайні речі. Наприклад, у напівкруглих парадних залах другого поверху були відкопані залишки печей. Як пише Василь Різниченко: «З чудових печ позістали тепер одні цоколі з артистичною барельєфною орнаментикою (півкола з розасами)». Вже тільки з цього можна зробити висновок, що оздоблювальні роботи все ж були завершені, принаймні у парадних залах. Подвійні віконні рами і 65 дверей палацу були виготовлені із дуба.

На початок ХХ ст. від набірної паркету не залишилося й сліду, хоча в деяких залах (можемо припустити, що мова йде про напівпідвальне приміщення) частково збереглися кам'яні підлоги. Квадратні плити з монолітного сірого граніту грубої роботи сягали одного метра і більше завширшки. Мармурових сходів на другий поверх очевидно вже не побачив.

На нижньому поверсі було відкопано поміст із рештками кам'яних баз чотирьох колон, які підтримували склепіння, на якому мали висіти величезні годинники. Колони не збереглися, та й сам поміст був побитий по краям.

У будівельному смітті було знайдено кілька мідних монет. А от залишків молочно-білих кахлів із гладкою поверхнею та синім кобальтовим орнаментом було дуже багато. Кахлі так міцно та надійно кріпили, що дістати їх неушкодженими було майже не можливо. Однак охочі оздобити власні плити кахлями були запозятими: пошкоджені плити вони залишали, а цілі – забирали з собою. Під час очищення будівлі від сміття численні уламки кахлів викидали про-

сто з вікон та густо вислали ними головну алею парку. Сьогодні фрагменти оригінальних кахлів з палацово-паркового ансамблю можна побачити в експозиції палацу гетьмана Кирила Розумовського.

Також Василь Різниченко згадує, що стіни залів палацу прикрашали не

Орнамент на кахлі з палацу
Кирила Розумовського.
Журнал «Ілюстрована Україна»,
1914 р. № 7.

шпалери, а розкішні розписи та гіпсова ліпнина тонкої ручної роботи. Деякі елементи ліпнини збереглися до початку першої реставрації. Їх фотографували та безжально збивали зі стін, щоб замінити новими. До наших днів збереглися лише залишки шпалер з палацу, що зберігаються в Санкт-Петербурзькій філії РАН та малюнки і фото архітектора реставрації палацу 1911–1913 рр. Андрія Білогруда.

В. Різниченка вразило те, наскільки міцно і хитро було вимуровано палацовий ансамбль: від цеглинки зі стінку на стінах до архітектури споруд палацу і флігелів. Палацово-парковий комплекс, як і його внутрішнє оздоблення, мали просто вражати витонченою красою, наповненою перлинами світового мистецтва.

Саме це і підкреслюють фрагментарні згадки сучасників, що додають штрихів до загальної картини величі гетьманського палацу – єдиного, який зберігся в Україні до наших днів!

Науково-популярна газета «Слово «Гетьманської столиці»

Засновник і видавець: Батуриніський державний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця»
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
№ ЧГ 352-08 від 28.07.2006 р.

Адреса редакції: вул. Гетьманська, 74, м. Батурин Чернігівської обл., 16512, Україна
E-mail: batyurin.capital@ukr.net, веб-сайт: <http://www.batyurin-capital.gov.ua>
тел./факс: +380-4635-48437, тел. +380-4635-48013
Обсяг – 1,0 друк. арк.

Газета віддрукована в ТОВ «Конотопська міська друкарня»
(вул. Красногирська, 9, м. Конотоп Сумської обл., 41600)

Тираж 1000 прим. Зам. № 361.

Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів)
За точність викладених фактів і цитувань несе відповідальність автор (автори)
РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО

Редакційна колегія

Кіяшко Любов Григорівна
(редактор)
Саєнко Наталія Анатоліївна
(відповідальний секретар)
Зозуля Сергій Юрійович
Огієвська Руслана Іванівна
Новік Оксана Андріївна

Редакція запрошує до співпраці професійних науковців, краєзнавців-аматорів, шанувальників історії